

PAPER DETAILS

TITLE: Fiillerde l'âl

AUTHORS: Mehmet AKINCI,Ramazan DEMIR

PAGES: 149-167

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/473503>

Öz

Sarf ilminde, telaffuzda kolaylık (التَّخْفِيفُ) için 'illet harfleri (حُرُوفُ الْعِلَّةِ) diye isimlendirilen vâv, yâ ve elif (و-ي-ا)'ten birinin başka bir 'illet harfine dönüştürülmesi, harekesinin atılması veya mâkablinde bulunan sâkin harfe aktarılması suretiyle sâkin kılınması ya da bizzat harfin atılması şeklinde yapılan değişiklikler i'lâl (الإِعْلَالُ) olarak tanımlanır.

Kalb (الْقَلْبُ), nakil/iskân (النَّقْلُ وَالْإِسْكَانُ) ve hazif (الْحَذْفُ) olmak üzere üç çeşit i'lâl türü vardır. Bir harfin başka bir harfe ya da bir harekenin başka bir harekeye dönüştürülmesi kalb, 'illet harfinin harekesinin kendisinden önce bulunan sahih harfe taşınması nakil/iskân ve bir kelimeden bir ya da birden fazla harfin veya harekenin atılması ise hazif olarak isimlendirilir.

Bu makalede i'lâlin tanımı, türleri ve uygulamaları üzerinde durulmuştur. Uygulama alanı olarak Kur'ân-ı Kerim'de geçen fiiller tercih edilmiştir. İlgili i'lâl maddesi için Kur'ân'da örneğin bulunmaması durumunda hadislerle müracaat edilmiştir. Beşinci bâba nakledilerek 'فَعَلَ' veznine konulan bir fiilin son harfinin yâ (ي) olması durumunda, bu yâ (ي)'nin vâv (و)'a kalb olunması kuralına, ayet ve hadislerde örnek teşkil edecek bir kullanım bulunmadığından, konuya değinirken nahiv kaynaklarında geçen misal kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: İ'lâl, kalb, nakil, iskân, hazif, 'illet, tahfif.

i'lâl (الإِعْلَال) in Verbs**Abstract**

In Arabic Sarf (morphology), for the convenience of pronunciation, the changes by transferring one of the letters vâv, yâ, alif (و-ي-ا) which are called illiterate letters (حُرُوفُ الْعِلَّةِ) into another 'illetare letter (التَّخْفِيفُ) or deleting out its harake (الْحَذْفُ) or giving it to the letter which is sâkin in front of it (النَّقْلُ), thus making it sâkin or even deleting out this letter are defined as i'lâl (الإِعْلَالُ).

There are three types of i'lâl: kalb (الْقَلْبُ/transformation), naql/iskân (النَّقْلُ وَالْإِسْكَانُ/conveyance), hazf (الْحَذْفُ/deleting). Transferring one 'illetare letter into another or one harake into another harake is called kalb, to convey harake of an 'illetare letter to the sâkin letter in front of it is called naql/iskân and deleting one or more 'illetare letters in a word is called hazf.

In this article, the definition of i'lâl, its types and its applications are dealt with. The verbs in the Holy Quran used in the field of application. If there is no example in the Quran for the relevant i'lâl, the hadiths have been applied to.

Keywords: i'lâl, kalb, naql, iskân, hazf, 'illet, tahfif.

* Bu makale, "Kur'ân-ı Kerim'de Mu'tel Fiiller" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı A.B.D.

*** Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı A.B.D.
mehmetakinci@comu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-5965-6296.

Giriş

Arapça fiiller, kendisini oluşturan harflerin türü bakımından sahih (الصَّحِيحُ) ve mu'tel (الْمُعْتَلُّ) olmak üzere ikiye ayrılır. Asıl harfleri arasında 'illet harfleri diye isimlendirilen vav (و), yâ (ي) ve elif (ا) harflerinden biri bulunmayan fiil türüne sahih, bu harflerden biri bulunan fiil türüne ise mu'tel denir.

Sahiî fiil, sâlim (السَّالِمُ), mehmûz (الْمَهْمُوزُ) ve muda'af (الْمُضَعَّفُ) olmak üzere üçe ayrılır. 'جَلَسَ' ve 'حَضَرَ' fiillerinde olduğu gibi sahih bir fiilin aslî harfleri arasında hemze (ء) ve tad'îf bulunmazsa bu fiil sâlim, 'دَابَّ', 'أَخَذَ' ve 'ذَرَأَ' fiillerinde olduğu gibi hemze (ء) bulunursa mehmûz, 'مَدَّ' ve 'شَدَّ' fiillerinde olduğu gibi içinde harf tekrarı bulunursa muda'af diye isimlendirilir.

Mu'tel fiil de kendi içerisinde misâl (الْمِثَالُ), ecvef (الْأَجْوَفُ), nâkıs (النَّاقِصُ) ve lefif (الْفَيْفُ) şeklinde dört kısma ayrılır. Başka bir ifadeyle aslî harflerinden biri 'illet harfi olan mu'tel fiiller, 'illet harfinin konumuna göre farklı isimler alır. 'وَعَدَ' ve 'يَسَرَ'da olduğu gibi 'illet harfi fâu'l-fiilde ise bu 'illetli fiil misâl; 'قَالَ' ve 'كَانَ'de olduğu gibi aynu'l-fiilde ise ecvef; 'غَزَى' ve 'رَمَى'da olduğu gibi lâmu'l-fiilde ise nakıs ve 'شَوَى' ve 'وَقَى'da olduğu gibi bünyesinde iki 'illet harfi bulunursa, bu 'illetli fiil lefif diye isimlendirilir.

Sahiî fiillerden farklı olarak 'illetli fiiller, yapıları içerisinde birtakım değişimlere maruz kalmaktadır. Bu değişimler kaynaklarda daha çok i'âl başlığı altında incelenmiştir.

Arapça'da harfler sahih ve 'illetli olmak üzere ikiye ayrılır. 'İlet harfleri vav, yâ ve eliftir (ا-و-ي).¹ Bunların dışında kalan harfler, sahih harf diye isimlendirilir.

¹ İbn Ya'îş, Ya'îş b. Ali b. Ya'îş Ebû'l-Bakâ Muvaffakuddîn, *Şerhu'l-Mufasssal* (Beyrût: Dâr-u'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 5: 347; Esterebâzî, Hasan b. Muhammed b. Şerefşâh Ruknuddîn, *Şerhu Şâfiyeti'bni Hâcib*, thk. 'Abdulkmaksûd Muhammed b. 'Abdulkmaksûd (Kâhire: Mektebetu's-Sekâfe ed-Dîniyye, 2004), 2: 720; İbn Sâîğ, Muhammed b. Hasan b. Sibâ Ebû 'Abdullâh Şemsuddîn, *el-Lemha fî şerhi'l-Milha*, thk. İbrahim b. Sâlim es-Sâ'idi (Medîne: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, Medîne 2004), 1: 173.

Bazı dil bilginleri hemze (ء)'nin de 'illet harfi olduğunu söylemiştir. Örneğin Ebû 'Alî el-Fârîsî (v. 377/987) ve İbn Serrâc (v. 0231/027), hemzeyi (i) 'illet harfi olarak kabul ederler.² Ancak nahiv ulemasının çoğunluğuna göre hemze (ء) 'illet harfi değildir.

Bu harflerin 'illet harfi diye isimlendirilmesinin sebebi, bir tek hal üzere kal-mayıp başka bir harfe dönüşmeleri (kalb), hareketlerinin atılması (iskân) ve bizzat harflerin kendilerinin atılması (hazf) şeklinde sürekli bir değişime uğramalarıdır.³

'İllet harfleri, hareketlerin ağırlığını taşıyabilecek güçte olmadığından, i'lâl diye isimlendirilen bir işlemle, yukarıda belirtildiği üzere, belli kurallar çerçevesinde bir takım değişimlere uğramaktadır.⁴

i'lâl kelimesi, "deveyi ikinci defa sulamak; bir topluluğun develerinin ikinci defa su içmesi; suya kanmadan develeri sudan çevirme; Allah'ın birini hasta etmesi" gibi anlamlara gelen 'أَعْلَ' fiilinin masdarıdır.⁵

Sarf ilminde ise "tela'ffuzda kolaylık (التَّخْفِيفُ) için 'illet harfleri (حُرُوفُ الْعِلَّةِ) diye isimlendirilen vâv, yâ ve elif (و-ي-ا)'ten birinin yine başka bir 'illet harfine dönüş-türülmesi, harekesinin atılması veya mâkablinde bulunan sâkin harfe verilmesi suretiyle sâkin kılınması ya da bizzat harfin atılması şeklinde yapılan değişikliklere" i'lâl denir.⁶

1. Kalb İle i'lâl (الْإِعْلَالُ بِالْقَلْبِ)

'قَلَبَ' fiilinin mastarı olan kalb kelimesi sözlükte "bir şeyi yüz üstü çevirmek, döndürmek, dönüştürmek" anlamında kullanılırken,⁷ literatürde "bir harfi başka bir harfe ya da bir harekeyi başka bir harekeye dönüştürmek" manasında kullanılmaktadır.⁸

1.1. Harflerin Kalb Edilmesi

Harfler arasında kalb işlemi, vâv (و) harfinin elif (ا)'e kalbi; vâv (و) harfinin yâ

2 İbn Serrâc, Muhammed b. es-Serîyy b. Sehl Ebû Bekr, *el-Usûl fi'n-Nahv*, thk. Abdülhuseyn el-Feteli (Beyrût: Muessesetü'r-Risâle, 1999), 3: 313; İbnu'l-Esîr, Meciduddîn b. Muhammed b. Muhammed, *el-Bedî' fi 'ilmi'l-'Arabîyye*, thk. Fethî Ahmed 'Aliyyuddîn (Medîne: Câmîatu Ummu'l-Kurâ 1999), 2: 573.

3 Radiyy, Muhammed b. el-Hasan el-İstirbâzi, *Şerhu Şâfiyeti'bnî Hâcib*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd v.dğr. (Beyrût: Dâr-u'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1975), 3: 66.

4 Radiyy, age., 3: 66.

5 el-Cevherî, İsmâil b. Hammâd el-Fârâbî Ebû Nasr, *es-Sihâh: Tâcu'l-luğa ve sıhahu'l-'Arabîyye*, thk. Halîl Me'mun Şeyhâ (Beyrût: Dâr-u'l-Ma'rife, 2008), "all" md., 5: 1773; ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrazzâk Ebu'l-Feyd Murtedâ, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-gâmûs*, thk. Lecne (Kuveyt: Dâr-u'l-hidâye, 1965), "all" md., 30: 44.

6 İbn Mâlik, Muhammed b. 'Abdullâh Ebû 'Abdillâh Cemâluddîn, *eş-Şâfiye fi 'ilmi's-sarf ve'l-hatt*, thk. Sâlih b. 'Abdulazîm (Kâhire: Mektebetu'l-Âdâb, 2010), 94; Tehânevî, Muhammed b. Ali b. el-Kâdî Muhammed, *Keşşâfu istilâhâtî'l-funûn ve'l-'ulûm*, thk. 'Alî Dahrûc (Beyrût: Mektebetu Lubnân Nâşirûn, 1996), 1: 233.

7 İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim b. 'Ali, *Lisân'un'l-'Arab* (Beyrût: Mektebetu Dâr-u Sâdir, 1993), "klb" md., 1: 685.

8 Esmer, Râcî, *el-M'ucemu'l-mufasssal fi 'ilmi's-sarf* (Beyrût: Dâr-u'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1993), 334.

(ي)'ya kalbi; yâ (ي) harfinin elif (ا)'e kalbi ve yâ (ي) harfinin vâv (و)'a kalbi şeklinde dört kısma ayrılır.

1.1.1. Vâv (و) Harfinin Elif (ا)'e Kalbi

Vâv (و) harfi müteharrik olup mâkablindeki harfin harekesi fetha olursa, elif (ا)'e kalb olur.⁹ Bu durum 'خَفَافٌ', 'قَالَ', 'غَزَا', 'نَجَا' gibi ecvef ve 'غَزَا', 'نَجَا' gibi nâkıs fiillerde görülür. Örneğin, "قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْعَمْتُهُ وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ" "Müşrikin arkadaşı (şeytan) der ki: Rabbimiz! Ben onu azdırmadım. Fakat kendisi derin bir sapıklık içindeydi." (Kâf 50/27) ayetindeki 'قَالَ' kelimesi aslında 'قَوَلَ' dir. 'İllet harfi olan vâv (و) harekeli olup mâkablinin harekesi de fetha olduğundan elif (ا)'e kalb olmuştur.

1.1.2. Vâv (و) Harfinin Yâ (ي)'ya Kalbi

Fiillerde üç durumda vâv (و) harfi, yâ (ي) harfine dönüşür:

1. Harekeli vâv (و) kelimenin son harfi olarak bulunur, kendisinden önceki harfin

harekesi de kesra olursa yâ (ي)'ya kalb olur.¹⁰ Bu durum nâkıs fiillerin mâzî malûm ve mâzî mechûl sîğalarında görülür.

Misâl:

"لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ" "Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur." (el-Feth 48/18) ayetteki 'رَضِيَ' kelimesi aslında 'رَضَوْ' dir. 'رَضَوْ' olan masdarına bakıldığında buradaki yâ (ي)'nın aslında vâv (و) olduğu görülür. Vâv (و), kelimenin sonunda bulunup mâkablinin harekesi kesra olduğu için yâ (ي) harfine dönüşmüştür.

2. Vâv (و) sâkin olup kendisinden önceki harfin harekesi kesra olursa yine yâ (ي) harfine dönüşür.¹¹

Misâl:

"قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ" "Ona: "Cennete gir." denildi." (Yâsîn 36/26)

'قِيلَ' kelimesi aslında 'قُول' dir. Kâf (ق) harfinin dammesinden vâv (و)'ın kesra-sına geçiş telaffuz açısından zor olduğundan, kâf (ق)'ın harekesi hazfedilmiştir. Sâkin bir harf ile kelimeye başlamak mümkün olmayacağından, vâv (و)'ın harekesi

9 İbn Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 133; İbn Cinnî, 'Osmân b. Cinnî Ebu'l-Feth el-Mevsilî, *el-Hasâis* (Mısır: el-Hey'etu'l-Misriyye el-Âmme, ts.), 65; Saymerî, 'Abdullâh b. 'Âli b. İshâk Ebû Muhammed, *et-Tebkira ve't-tezkira*, thk. Fethî Ahmed Mustafâ 'Aliyyüddîn (Medîne: Câmiatü Ummu'l-Kurâ, 1982), 816; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 3: 445; İbn 'Ufûr, 'Âli b. Mu'min b. Muhammed Ebû'l-Hasan, *el-Mumtî'u'l-kebir fi't-tasrif* (Beyrût: Mektebetu Lübnân, 1996), 34; İbn 'Akîl, 'Abdullâh b. 'Abdurrahmân, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti'bni Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamid (Kâhire: Dâr-u't-Turâs, 1980), 4: 229.

10 Farisî, el-Hasan b. Ahmed b. 'Abdulgaffâr Ebû 'Âli, *Kitâbu't-tekmile*, thk. Kâzım Bahr el-Mercân (Beyrût: 'Âleamu'l-Kutub, 1999), 77; İbn Mâlik, *İcâzât-ta'rif fi ilmi't-tasrif*, (Medîne: 'İmâdetu'l-Bahsi'l-'İlmî, 2002), 132.

11 Curcânî, 'Abdulkâhir b. 'Abdurrahmân b. Muhammed Ebû Bekr el-Fârisî, *el-Miftâh fi's-sarf* (Beyrût: Muessese-su't-Risâle, 1987), 72, Esterebâzî, *Şerhu Şâfiyyeti'bni Hâcib*, 2: 733.

mâkablindeki kâf (ق) 'a verilmiştir. Sâkin olan vâv (و), mâkablinin harekesi kesra olduğu için yâ (ي) harfine dönüşmüştür.

3. Bir kelimedede vâv (و) harfi dördüncü ya da daha sonraki bir sırada bulunur, kendisinden önceki harfin harekesi de fetha olursa yâ (ي) harfine dönüşür.¹²

Misâl:

“O, kullarının küfrüne razı olmaz.” (ez-Zümer 39/7) “وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ”

Ayetteki ‘يَرْضَىٰ’ kelimesinin aslı ‘يَرْضُو’ iken, vâv (و) harfi dördüncü sırada olduğundan yâ (ي) 'ya kalb olmuştur. ‘يَرْضَىٰ’ şeklini alan kelimedede yâ (ي) müteharrik olup mâkabli de meftuh olduğundan yâ (ي), elif (ي) 'e dönüşmüştür.

1.1.3. Yâ (ي) Harfinin Elif (ا) 'e Kalbi

Yâ (ي) harfi harekeli olup, mâkabli meftuh olursa elif (ا) 'e kalb olur.¹³

Bu durum, ‘سَارَ’ ve ‘كَالَ’ gibi ecvef ve ‘نَجَى’ ve ‘رَمَى’ gibi mücerred mu’tel fiillerde görüldüğü gibi ‘اِسْتَهْدَى’ ‘اِخْتَارَ’ gibi mezîd bir fiilde de görülebilir.

Misâl:

“Sonunda Mûsâ süreyi doldurup ailesiyle yola çıkınca, Tûr tarafından bir ateş gördü.” (el-Kasas 28/29) “الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا فَلَمَّا فَقَىٰ مُوسَىٰ

‘سَارَ’ fiili aslında ‘سَيَرَ’ dır. Yâ (ي) harekeli olup mâkablindeki harfin harekesi fetha olduğundan elif (ا) 'e kalb olmuştur.

1.1.4. Yâ (ي) Harfinin Vâv (و) 'a Kalbi

Fiillerde iki durumda yâ (ي) harfi vâv (و) harfine dönüşür:

1. Yâ (ي) sâkin olup mâkablindeki harfin harekesi damme olursa vâv (و) 'a kalb olur.¹⁴ Bu durum if’âl babından çekimlenen yâî misâl fiillerin muzârî sîğalarında görülür.

Misâl:

“Sizin yaratılışınızda ve Allah’ın yeryüzünde yaydığı canlılarda, kesin olarak inanan bir toplum için ibret verici işaretler vardır.” (el-Câsiye 45/4) “وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُتُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ”

‘يُوقِنُونَ’ kelimesi aslında ‘يُتَّقِنُونَ’ dir. Yâ (ي) sâkin olup mâkablinin harekesi damme olduğundan vâv (و) 'a kalb olmuştur.

12 Saymerî, *et-Tebşira ve't-tezkira*, 829; İbn ‘Uşûr, *el-Mumtî’u’l-kebir fi’t-tasrif*, 341; Radiyy, *Şerhu Şâfiyeti’bni Hâcib*, 2: 370; Suyûtî, ‘Abdurrahmân b. Ebû Bekr Celâluddîn, *Hem’u’l-hevami’ fi şerhi Cem’u’l-cevami’*, thk. ‘Abdulhamid Hindâvî (Mısır: el-Mektebetu’t-Tevfikîyye, ts.), 3: 473.

13 Saymerî, *et-Tebşira ve't-tezkira*, 816; İbn ‘Uşûr, *el-Mumtî’u’l-kebir fi’t-tasrif*, 34; İbn ‘Akil, *Şerhu İbn ‘Akil ‘alâ Elfiyyeti’bni Mâlik*, 4: 229.

14 Sibeveyh, ‘Amr b. ‘Osmân b. Kanber Ebû Bişr, *el-Kitâb* (Kâhire: Mektebetu’l-Hancî, 1985), 1: 12; el-Muberrid, *el-Muktedab*, 1: 6; İbn Serrâc, *el-Usûl fi’n-naḥv*, 3: 266; İbn Cinnî, *Sirru snâ’ati’l-i’râb* (Beyrût: Dâr-u’l-Kutubî’l-İlmiyye, 1993), 2: 233; Saymerî, *et-Tebşira ve't-tezkira*, 840; İbn ‘Uşûr, *el-Mumtî’u’l-kebir fi’t-tasrif*, 286.

2. Taaccup anlamı katmak için, bir fiilin beşinci bâba nakledilerek ‘فَعَلَ’ vezni-ne konulması kıyâsî bir işlemdir.¹⁵ Bu şekilde beşinci bâba nakledilerek ‘فَعَلَ’ vezni-ne konulan bir fiilin son harfi yâ (ي) ise, bu yâ (ي) vâv (و)‘a kalb olur.¹⁶

Misâl:

‘قَضَوُ الرَّجُلُ’ (Adam ne güzel hüküm verdi.)

‘قَضَوُ’ fiili aslında ‘قَضَى’ idi. Fiilin sülâsi mücerred hali olan ‘قَمَى يَقْمِي’ maddesine bakıldığında vâv (و) ‘ي’ in aslında yâ (ي) olduğu görülmektedir. Yâ (ي) harfinin dammeden sonra bulunmasını engellemek için yâ (ي) vâv (و)‘a kalb olmuştur.

Çekimli fiillerde yâ (ي)‘nın vâv (و) harfine kalb olduğu nadiren görülür. Örneğin ‘نَهَوُ الرَّجُلُ’ (Adam akıllandı.) denir. Bu kelimenin aslı ‘نَهَى’ iken fiil beşinci bâbdan çekimlenince kelimenin sonunda bulunan yâ (ي) vâv (و)‘a dönüşmüştür.¹⁷

1.2. Harekelerin Kalb Edilmesi

Bir kelime içerisinde ‘illet harflerinin harekeli bir şekilde bulunması nedeniyle meydana gelen telaffuz zorluğunu (الْإِسْتِقْطَالُ) ortadan kaldırmak için, diğer i’lâl kurallarının uygulanması ile birlikte bir hareke başka bir harekeye dönüştürülür. Bu durum dammenin kesraya ve kesranın dammeye kalbi suretiyle iki şekilde gerçekleşir.

1.2.1. Dammenin Kesraya Kalbi

Vâvî nâkıs fiillerin müennes muhataba sîğalarında ‘illet harfi olan vâv (و)‘ın hazfedilmesinden sonra muhataba yâ (ي)‘sının mâkablindeki harfin harekesinin damme olması durumunda, damme kesraya dönüşür.¹⁸

Misâl:

“...Peygamber Efendimiz Hz. Fâtımâ‘ya, “Oğullarımı bana çağır!” diye emreder, sonra onları koklar, kucaklardı.”¹⁹

‘أَدْعِي’ kelimesinin aslı ‘أَدْعُوِي’ iken vâv (و) harfine kesra ağır geldiğinden hazfedilmiştir. ‘أَدْعُوِي’ şeklini alan kelime iltikâî sâkineyn nedeniyle daha sonra vâv (و) da hazfedilmiş, böylece kelime ‘أَدْعِي’ olmuştur. Zamîr olan yâ (ي) nedeniyle mâkablinde bulunan ‘ayn (ع) harfinin dammesi kesraya dönüşmüş, böylece kelime son şeklini almıştır.

15 Hasan, ‘Abbâs, *en-Nahvu’l-vâfi* (Kâhire: Dâr-ûl-Me‘ârif, ts.), 4: 787.

16 el-‘Ukberî, ‘Abdullâh b. Hasan b. ‘Abdillâh Ebû’l-Bekâ Muhibbuddîn, *el-Lübâb fî ‘ileli’l-binâ ve’l-i-râb*, thk. Abdülilâh en-Nebehân (Dimaşk: Dâr-u’l-Fikr, 1995), 65; İbn Mâlik, *İcâzü’l-tarîf fî ‘ilmi’t-tasrîf*, 127.

17 Murâdî, *Tevdîhu’l-makâsid ve’l-mesâlik bi şerhi Elfiyyeti’bni Mâlik*, 125; Uşmûnî, *Şerhu’l-Uşmûnî ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 4: 110.

18 İbn ‘Uşfûr, *el-Mumtî‘u’l-kebir fî’t-tasrîf*, 472; Radiyy, *Şerhu’r-Radiyy ‘alâ Kâfiyyeti’bni’l-Hâcib*, thk. Yûsuf Hasan ‘Omer (Libya: Câmî’atu Kâr Yûnus, 1975), 1: 109.

19 Tirmizî, ‘Menâkıb’, 31.

1.2.2. Kesranın Dammeye Kalbi

Kesranın dammeye dönüştürülmesine, nâkıs fiillerin mâzî, muzârî ve emir sîğalarının cemî müzekker ġâiblerinde bulunan vâv (و) ya da yâ (ي) harflerinin iltikâi sâkineyn nedeniyle hazfedilmesinden sonra, zamir olan vâv (و)'ın mâkab-
lindeki harfin harekesinin kesra olması durumunda ihtiyaç duyulur.²⁰

Bu durum dördüncü babdan çekimlenen vâvî nakısların mazî cem'i müzekker ġâib sîğaları ile ikinci babdan çekimlenen yâî nakısların muzârî ve emirlerinin cem'i müzekker ġâib ve muhatab sîğalarında görülür.

Misâl 1:

“رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ” “Geride kalan kadınlarla beraber olmaya razı oldular, onların kalplerine mühür vuruldu.” (et-Tevbe 9/85)

‘رَضُوا’ kelimesi aslında ‘رَضُوا’ iken yâ (ي) üzerine damme ağır geldiğinden ‘illet harfi olan bu yâ (ي)’nin üzerindeki kesra hazfedilmiş, daha sonra oluşan iltikâi sâkineynden kurtulmak için yâ (ي)’nin kendisi de hazfolmuştur. Son olarak ‘رَضُوا’ şeklini alan kelimedede vâv (و)’a uygun düşmesi için dât (ض) harfinin kesrası dammeye dönüşmüştür.

Misâl 2:

‘إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ’ (Namuslu, kötülüklerden habersiz mümin kadınlara zina isnadında bulunanlar, dünya ve ahirette lânetlenmişlerdir.)

‘يَرْمُونَ’ kelimesinin aslı ‘يَرْمُونَ’ dir. Yâ (ي) harfinin üzerine damme ağır geldiğinden hazif edilmiş, daha sonra meydana gelen iltikâi sâkineyn nedeniyle yâ (ي) harfi de hazfolmuştur. ‘يَرْمُونَ’ şeklini alan kelimedede vâv (و) harfine uygun düşmesi için mîm (م)’in kesrası dammeye dönüşmüştür.

2. Nakil İle İ'lâl (النَّكِلُ بِالْإِلَالِ)

‘نَقَلَ’ fiilinin mastarı olan nakil kelimesi sözlükte, “bir nesneyi bir yerden başka bir yere taşımak, nakletmek” anlamında kullanılır.²¹

İlk kaynaklar tarandığında, doğrudan harekenin aktarımı (النَّكِلُ) biçiminde gerçekleşen i'lâl türünün tanımının yapılmadığı, daha çok bu i'lâlin örnekler üzerinde açıklandığı görülür. Ancak ‘Abbâs Hasan gibi bazı çağdaş dil bilginleri, “Nakil ile i'lâl harekeli/müteharrik bir ‘illet harfinin harekesini kendisinden önce bulunan sahih sâkin harfe taşımaktır.” diyerek bu i'lâl türünü açıkça tanımlama yoluna gitmiştir.²²

²⁰ İbn ‘Uşfûr, *el-Mumtî‘u’l-kebir fi’t-tasrîf*, 338; Suyûtî, *Hem‘u’l-hevami‘ fi şerhi cem‘u’l-cevami‘*, 1: 169.

²¹ Cevherî, *es-Sihâh: Tâcu’l-luğâ ve sıhahu’l-‘Arabiyye*, “nkl” md., 5: 1833; İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ Ebu’l-Hasan el-Ğazvîni, *Mu‘cemu makâyisi’l-luğâ* (Beyrût: Dâr-u’l-Fikr, 1979), “nkl” md., 5: 463.

²² Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 4: 794; Râcihi, ‘Abduh, *et-Tatbiku’s-sarfî* (Riyâd: Mektebetu’l-Me‘ârif, 1999), 147; Sâ-merrâi, Muhammed Fâdıl, *es-Sarfu’l-‘arabi ahkâm ve meânin* (Beyrût: Dâr-u İbn Kesîr, 2013), 244.

‘İllet harflerinden vâv (و) ve yâ (ي) harekeli olabilir. Ancak elif (ي) hiçbir zaman harekeyi kabul etmediği gibi, mâkablinde sâkin bir harfin bulunmasını da kabul etmez. Elif (ي)’in mâkablinde bulunan harfin harekesi sadece fetha olabilir.²³ Dolayısıyla nakil ile i’lâl türü, ‘illet harflerinden sadece vâv (و) ve yâ (ي) için geçerlidir.

Nakil ile i’lâl vâv (و) harfinin dammesi, fethası ve kesrasının nakli ve yâ (ي)’ harfinin fethası ve kesrasının nakli olmak üzere iki şekilde gerçekleşir:

2.1. Vâv (و) Harfinin Dammesinin Nakli

Vâv (و) dammeli olur, mâkablinde bulunan harf de sakin olursa, vâv (و)’ın dâmmesi bu harfe nakil olur.²⁴ Vâv (و)’ın harekesi mâkabline nakledildikten sonra medd harfine dönüşür, başka bir işlem yapılmaz.

Misâl:

“وَيَوْمَ يَعْصُ الطَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا” “O gün, zalim kimse (pişmanlıktan) ellerini ısırp şöyle der: Keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım.” (Furkân 25/27)

‘يَقُولُ’ kelimesi aslında ‘يَقُولُ’dür. Vâv (و) müteharrik olup makablindeki harf de sakin olduğu için vâv (و)’ın harekesi kâf (ك) harfine nakledilmiştir. ‘يَقُولُ’ şeklini alan kelimede vâv (و) sâkin olup makablindeki harf damme ile harekeli olduğundan vâv (و) medd harfine dönüşmüştür.

2.2. Vâv (و) Harfinin Fethasının Nakli

Vâv (و) fetha ile harekeli olur, mâkabli sâkin bir harf olursa, vâv (و)’ın harekesi mâkabline nakledildikten sonra elif (ي)’e kalb olur.²⁵ Bu i’lâl türü vâvî ecveflerde görülür.

Misâl:

“فَمَنْ يُؤْمِنُ بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَمَقًا” “Kim Rabb’ine iman ederse, artık ne bir (ecrinin) eksikliğe uğratılmasından ne de haksızlık edilmesinden korkar.” (el-Cinn 72/13)

‘يَخَافُ’ kelimesi aslında ‘يَخَوْفُ’dür. Vâv (و)’ın harekesi mâkablindeki hâ (ح) harfine verildikten sonra kelime ‘يَخَوْفُ’ şeklini alır. Daha sonra vâv (و), mâkablinde bulunan fethaya uygun düşsün diye (لِلْمُجَانَسَةِ) elif (ي)’e dönüşür.

23 İbn Ya’îş, *Şerhu’l-Mufasssal*, 5: 220.

24 Curcânî, *el-Miftâh fi’s-sarf*, 72; İbn ‘Uşûr, *el-Mumti’u’l-kebir fi’t-tasrîf*, 393; İbn Mâlik, *Elfiyetu’bni Mâlik* (Beyrût: Dâr-u İbn Hazm, 2002), 173; Radiyy, *Şerhu Şâfiyeti’bni Hâcib*, 3: 143; Ezherî, Hâlid b. ‘Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkâd, *Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh* (Beyrût: Dâr-u’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2000), 2: 774; Murâdî, Huseyn b. Kâsım b. ‘Abdullâh Ebû Muhammed Bedreddîn, *Tevdîhu’l-makâsîd ve’l-mesâlik bi şerhi Elfiyyeti’bni Mâlik*, thk. ‘Abdurrahmân ‘Alî Suleymân (Ürdün: Dâr-u’l-Fikr, 2008), 3: 1605; İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti’bni Mâlik*, 4:294; Uşmûnî, *Şerhu’l-Uşmûnî ‘alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, 4: 121-122; Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 795-799.

25 Semânîni, Omer b. Sâbit Ebû’l-Kâsım, *Şerhu’t-Tasrîf*, thk. İbrâhîm b. Suleymân el-Buaymî (Kâhire: Mektebetu Ruşd, 1999), 531; İbn Ya’îş, *Şerhu’l-Mufasssal*, 5: 434; el-Ezherî, *Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh*, 2: 774.

Nakil ile i'lâl bahsinde, vâv (و) 'in elif (ا) 'e kalb olma nedeni açıklanırken, kaynaklarda daha çok vâv (و) 'in harekesinin naklinden önceki müteharrik halinin dikkate alındığından söz edilmektedir.²⁶ Söz gelimi İbn 'Uşfûr (v. 669/1271), "*Bah-se konu fiil يَحْوُفُ 'şeklini aldıktan sonra her ne kadar vâv (و) sâkin olsa da buradaki sükûn ârizî yani nakil sebebiyle olduğundan, sükûnun dikkate alınmaması daha uygundur.*"²⁷ diyerek konuya açıklık getirmektedir. Dolayısıyla vâv (و) harekeli olarak kabul edildiği, mâkabli ise meftuh olduğu için i'lâl kuralları gereği vâv (و) elif (ا) 'e dönüşmüş olur.

İbn Mâlik (v. 672/1274) ise *Teshîl* 'inde vâv (و) 'in elif (ا) 'e kalb olmasını gerekçelendirirken, "*Vâv (و) kendisinden önceki harfin harekesi olan fethaya mücânese için elif (ا) 'e kalb olur.*"²⁸ demekle yetinir, vâv (و) 'in sükûnunun ârizî olup olmadığına bakmaz.

Pek çok kaynakta vâv (و) 'in elif (ا) 'e kalb olmasının sebebi her ne kadar sükûnunun ârizî olması şeklinde açıklansa da, İbn Mâlik 'in gerekçesi zorlamadan/tekellüf (التكلف) uzak olduğu için daha uygun görünmektedir. Fonetik açıdan sâkin vâv (و) 'in fethaya uygun düşmeyeceği, fethanın elif (ا) 'i isteyeceği herkesçe kabul görmüş bir gerçektir. Bunun için hareke-harf uyumunun gerekliliği, vâv (و) 'in elif (ا) 'e kalb olmasında neden olarak yeterlidir.

Nitekim Semânîni (v. 442/1051) *Şerhu't-Tasrîf* 'de, "*Kendisinden nakledilen fethaya uygun düşsün diye vâvı elife kalb etmişlerdir.*" dedikten sonra, "*Bazıları vâvın harekesi mâkabline nakledilmeden önceki harekeli hali ve nakilden sonra mâkablinin fethası dikkate alınarak elife kalb edildiğini söyler.*"²⁹ diyerek bu gerekçelendirmenin zayıflığına işaret etmektedir.

Yine çağdaş dil bilginlerinden Abbâs Hasan (v. 1398/1978) *en-Nahvu'l-vâfi* isimli eserinde, "*Vâv elife kalb olmuştur. Çünkü fetyaha uygun düşen eliftir.*" dedikten sonra, "*Bu tür kalb işlemlerinde aslına bakarak vâv harekeli ve şu an itibariyle de mâkabli fetha olduğundan elife kalb olduğu söylenir.*"³⁰ diyerek birinci gerekçeyi benimser, ikincisini ise zayıf görür.

Netice olarak, İbn Mâlik gibi yapılan işlemi basit bir şekilde gerekçelendirerek zorlamadan uzak durmak bilimsel yaklaşıma daha uygundur. Nitekim İbn Madâ (v. 592/1196) gibi bazı âlimler sarf-nahiv konularında öne sürülen pek çok nede-nin (العتل) gereksiz ve faydasız olduğunu savunmaktadır.³¹

26 İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 5: 434; İbn 'Uşfûr, *el-Mumtiu'l-kebir fi't-tasrîf*, 296; Radiyy, *Şerhu Şâfiyeti'bnî Hâcib*, 1: 81; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl a'lâ Elfiyeti İbn Mâlik*, 4: 294; Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh a'le't tavidh*, 5: 774.

27 İbn 'Uşfûr, *el-Mumtiu'l-kebir fi't-tasrîf*, 296.

28 İbn Mâlik, *Teshîl'l-fevâid ve tekmilü'l-makâsid*, thk. Muhammed Kâmil Berekât (Beyrût: Dâr-u'l-Kâtibi'l'Arab, 1967), 311 .

29 Semânîni, *Şerhu't-Tasrîf*, 438.

30 Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4: 495.

31 İbn Madâ, Ahmed b. 'Abdurrahmân b. Muhammed Ebû'l- 'Abbâs, *er-Reddu 'alâ'n-nuhât*, thk. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ (Kâhire: Dâr-u'l-İ'tisâm, 1979), 127.

2.3. Vâv (و) Harfinin Kesrasının Nakli

Kesra ile müteharrik olan vâv (و) harfinin mâkabli sahih ve sakın bir harf ise vâv (و)'ın harekesi bu harfe nakledildikten sonra vâv (و), yâ (ي) harfine dönüşür.³²

Bu i'lâl, yâi ecveflerin 'فُول' gibi sülâsi, 'أَفْتُود', 'أَجُوبُ' ve 'أَسْتَعُودُ' gibi if'âl, ifti'âl ve istif'âl bâblarının mâzî meçhul ve 'يُنُورُ' ve 'يُسْتَعُودُ' gibi if'âl ve istif'âl bâblarının muzârî malûmlarında uygulanır.

Misâl:

"فِيْل اَدْخُلِ الْجَنَّةَ" "Ona, "Cennete gir." denildi." (Yâsîn 36/26)

'فِيْل' kelimesi aslında 'فُول' dir. Vâv (و) harfinin üzerindeki kesra istiskâlden dolayı, mâkablindeki kâf (ق) harfinin harekesi hazfedildikten sonra bu harfe nakledilir. Böylece kelime 'فُول' şeklini alır. 'İllet harfi olan vâv (و), mâkablindeki kesraya mücânese için yâ (ي) harfine dönüştürülür.

2.4. Yâ (ي) Harfinin Fethasının Nakli

'İllet harfi olan yâ (ي) fetha ile harekeli; mâkabli de sâkin bir harf olursa, yâ (ي)'nın harekesi mâkabline nakledildikten sonra elif (ا) 'e dönüşür.³³ Bu i'lâl yâi ecveflerde görülür.

Misâl:

"يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ" "Şimşek sanki gözlerini çıkaracakmış gibi çakar." (el-Bakara 2/20)

'يَكَادُ' fiilinin aslı 'يَكِيدُ' dür. Yâ (ي) fetha ile harekeli olup mâkablinde sakın bir harf olduğundan, yâ (ي)'nın harekesi mâkablindeki kâf (ك) 'a nakledilmiştir. "يَكِيدُ" şeklini alan kelimedeki 'illet harfinin mâkablindeki harekeye uyum sağlayabilmesi için yâ (ي), elif (ا) 'e kalb edilmiştir.

2.5. Yâ (ي) Harfinin Kesrasının Nakli

Yâ (ي) kesralı olur, mâkablindeki harf de sakın olursa, yâ (ي)'nın kesrası bu harfe nakledilir.³⁴

Bu i'lâl, yâi ecveflerin 'صَيْدُ' gibi sülâsi mâzî meçhul, 'يَنْبَيْثُ' gibi muzârî malûm, ve 'أَمِيلُ', 'أَحْمِيلُ' ve 'أَسْتَضِيفُ' gibi if'âl, ifti'âl ve istif'âl bâblarının mâzî meçhul ve 'يُسْتَزِيدُ' gibi if'âl ve istif'âl bâblarının muzârî malûmlarında görülür.

Misâl:

32 Saymerî, *et-Tefsira ve't-tezkira*, 822; İbn 'Uşfûr, *el-Mumtiu'l-kebir fi't-tasrif*, 295; Radiyy, *Şerhu Şâfiyeti'bni Hâcib*, 3: 83; İbn 'Akil, *Şerhu İbn 'Akil a'lâ Elfiyeti'bni Mâlik*, 4: 294.

33 İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 5: 434; İbn 'Uşfûr, *el-Mumtiu'l-kebir fi't-tasrif*, 1: 296; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4: 795; Galâyîni, Mustafâ b. Muhammed Selim, *Câmi'ud-Durûs'il-'Arabiyye* (Beyrût: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1993), 2: 114.

34 İbn Mâlik, *Elfiyeti'bni Mâlik*, 173; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih 'ale't-Tavdih*, 2: 774; Murâdî, *Tevdihu'l-makâsid ve'l-mesâlik bi şerhi Elfiyeti'bni Mâlik*, 3: 1605; İbn 'Akil, *Şerhu İbn 'Akil a'lâ Elfiyeti İbn Mâlik*, 4: 294; Uşmûnî, *Şerhu'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, 4: 121-122; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4: 795-799.

“وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا” “Gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyam durarak geçirirler.” (el-Furkan 25/64)

‘يَبِيتُونَ’ kelimesinin aslı ‘يَبِيتُونَ’ dir. Müteharrik yâ (ي)’nın kesrası mâkablinde sahih ve sâkin olan bâ (ب) harfine verilmiştir. Daha sonra ‘يَبِيتُونَ’ şeklini alan kelimede yâ (ي) sakin olup mâkabli de kesralı olduğu için yâ (ي) medd harfine dönüşmüştür.

3. Hazif İle İl‘âl (الْإِعْلَالُ بِالْحَذْفِ)

‘حَذْفُ’ maddesinin masdarı olan hazf kelimesi sözlükte, “düşürmek, atmak ve bir şeyin bir tarafını kesip atmak” anlamlarında kullanılmaktadır.³⁵

Sarf ilminde hazf, “bir kelimededen bir ya da birden fazla harfin veya hareketin atılmasına” denir. Ayrıca hareketin atılması iskân (الْإِسْكَانُ) diye de isimlendirilir.³⁶

Hazfin kıyâsi uygulandığı fiil maddelerine bakıldığında bunun, hareketin ‘illet harfine ağır gelmesi anlamında kullanılan istiskâl ya da kelimenin telaffuzuna imkân vermeyecek şekilde iki sakin harfin yanyana bulunması anlamında kullanılan iltikâi sâkineyn olmak üzere iki nedene dayandırıldığı görülmektedir.

Fiillerde kıyâsi hazif, ‘illet harfinin hareketi ile birlikte hazfı ya da sadece hareketinin hazfı şeklinde olmaktadır.

3.1. Harflerin Hazfi

Fiillerde ‘illet harfleri kıyâsi olarak hazfe uğramaktadır. ‘يَصِفُ’ maddesinde olduğu gibi misal fiillerde vâv (و) harfi ve ‘يَغُزُّونَ’, ‘يَرْمُونَ’ maddelerinde olduğu gibi nâkis fiillerde vâv (و) ve yâ (ي) harfleri istiskâl nedeniyle; ya da ‘كَلْتُ’, ‘قَلْتُ’ ve ‘دَعَوْتُ’ maddelerinde olduğu gibi ecvef fiillerde vâv (و) ve yâ (ي) harfleri iltikâi sâkineyn nedeniyle hazfedilir.

3.1.1. Vâv (و) Harfinin Hazfi

Fiillerde vâv (و) kıyâsi olarak misâl, ecvef ve nâkislarda hazfedilir.

Misâl Fiiller:

Vâvî misallerin muzârî sığalarında vâv (و), fetha ile hareketlenmiş yâ (ي) ile kesra arasında kalırsa fazfedilir.³⁷

Bu hazfin yapılabilmesi için ‘يَعْدُ’ maddesinde olduğu gibi muzârî sığasında muzâraat harfinin fethalı, ‘aynûl-fiilin ise kesralı olma şartı aranır. Buna göre ‘يُؤَلِّدُ’

35 Cevherî, *es-Sıhâh: Tâcu'l-luğa ve sıhahu'l-'Arabîyye*, “hzf” md., 4: 1341; İbn Manzûr, *Lisân'ün-'Arab*, “hzf” md., 9: 39; Zebidî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-gâmûs*, “hzf” md., 23: 121.

36 Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, 1: 631.

37 Sibeveyh, *el-Kitâb*, 4: 52-53; Semânîni, *Şerhu't-Tasrif*, 374; Zemahşeri, Mahmûd b. 'Omer Cârullâh Ebu'l-Kâsım, *el-Mufasssal fî san'ati'l-i'râb* (Beyrût: Mektebetu'l-Hilâl, 1993), 523; İbn 'Uşfûr, *el-Mumtî'u'l-kebîr fî't-tasrif*, 280; Radiyy, *Şerhu Şâfiyeti'bni Hâcib*, 3: 87; Esterebâzi, *Şerhu Şâfiyeti'bni Hâcib*, 2: 734; Ezherî, *Şerhu't-Tasrif*, 2: 752.

gibi muzâraat harfi damme ile harekeli olduğunda ya da 'يُؤْزُ' ve 'يُؤْجَلُ' gibi 'ay-nü'l-fiilin harekesi kesra olmadığında vâv (و) hazfedilmez.³⁸

Vâv (و)'ın, yâ (ي) ile kesra arasında kaldığında hazif edilmesinin sebebi istis-kâldır. Ancak vâv (و) muzârî ve emir sîğalarının çekiminde tek düzeliği (الْإِطْرَادُ) sağlamak için 'عَدُ' 'عَدُ' 'عَدُ' örneklerinde olduğu gibi diğer muzâraat harfleri ile birlikte de hazfedilmiştir.³⁹

'وَضَعَ يَضَعُ' ve 'وَسِعَ يَسَعُ', 'وَطَى يَطُ' ve 'وَهَبَ يَهَبُ', 'وَقَعَ يَقَعُ' bazı misâl fiillerde vâv (و), yâ (ي) ile kesra arasında bulunmasa da hazfedilmiştir. Bu fiillerin 'aynü'l-fiilleri asıl itibariyle kesra ile hareketlenmiş iken 'ح - خ - ع - غ - ' den ibaret olan boğaz harfleri nedeni ile fethalanmıştır. Dolayısıyla önce vâv (و) hazfedilmiş, daha sonra 'aynü'l-fiilleri fethalanmıştır.⁴⁰

Misâl:

"وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا" "Allah size katından bir mağfiret ve bir lütuf vâdeder." (el-Bakara 2/268)

'يَعِدُكُمْ' kelimesinin aslı 'يُعِدُّكُمْ' iken vâv (و) yâ (ي) ile kesra arasında kaldığından hazfedilmiştir.

Ecvef fiiller:

Vâvî ecveflerin son harfleri sükûn ile harekeli olursa ortalarında bulunan vâv (و) harfi hazfedilir.⁴¹

Bu tür bir hazif şu sîğalarda görülür:

1. 'قُمْتُ' 'قُمْتُ' gibi müteharrik merfu bir zamîre isnat edilmiş mâzî sîğası.

Misâl:

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ" "Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi yıkayın." (el-Mâide 5/6)

'قُمْتُمْ' kelimesinin aslı 'قُومْتُمْ'dür. 'قُومْتُمْ' kelimesinin 'aynü'l-fiili dammelenerek 'قُومْتُمْ' şekline getirilmiştir. Daha sonra kâf (ق) harfinin harekesi atılıp vâv (و)'ın harekesi bu harfe nakledilmiştir. 'قُومْتُمْ' şeklini alan kelime sâkin vâv (و) ve sâkin kâf (ق) harfleri nedeniyle iltikâî sâkineyn medana geldiği için vâv (و) hazfedilmiştir.

2. 'لَمْ يَقُلْ' gibi sonu cezimli müfred veya 'يَقُلْنَ' gibi müenneslik için kullanılan nûn (ن) zamîrine isnat edilmiş cemî müennes muzârî sîğası.

38 Sibeveyh, *el-Kitâb*, 4: 53; Uşmûnî, *Şerhu'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, 4: 149-150; Murâdî, *Tevdihu'l-makâsid ve'l-mesâlik bi şerhi Elfiyeti'bni Mâlik*, 3: 1631-1632; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 4: 801.

39 Uşmûnî, *Şerhu'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, 4: 149; Semânîni, *Şerhu't-Tasrîf*, 374.

40 İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, 5: 428; Radiyy, *Şerhu Şâfiyeti'bni Hâcib*, 3: 91.

41 el-Halil, el-Halil b. Ahmed b. 'Amr Ebû 'Abdurrahmân el-Ferâhidî, *el-Cümel fi'n-nahv*, thk. Fahrüddin Kabâve (Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 1985), 309; Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh 'alâ't-Tevdih*, 2, 749; Fârisî, *Kitâbu't-tekmile*, 582-585; Curcânî, *el-Miftâh fi's-sarf*, 73; Saymerî, *et-Tebkira ve't-tezkira*, 871-874; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 5: 442; Esterebâzî, *Şerhu Şâfiyeti'bni Hâcib*, 2: 702; İbn 'Akil, *Şerhu İbn 'Akil 'alâ Elfiyetu'bni Mâlik*, 4: 313.

Misâl:

“وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَٰهٌ مِنْ دُونِهِ فَلَيْسَ بِنَذِيرٍ لَهُمْ” “Onlardan her kim: “İlah o değil, benim!” derse, biz onu cehennemle cezalandırırız.” (el-Enbiyâ 21/29)

‘يَقُلْ’ kelimesinin aslı ‘يَقُولُ’dür. Vâv (و) harekeli olup mâkablindeki kâf (ق) sâkin olduğu için vâv (و)ın harekesi bu harfe verilmiş, kelime ‘يَقُولُ’ şeklini almıştır. Daha sonra ‘مَنْ’ edâtı sebebiyle cezimli olan lâm (ل) harfi ve vâv (و) arasında oluşan iltikâi sâkineyn nedeniyle vâv (و) hazfedilmiştir.

3. ‘قُمْ’ gibi müfred müzekker için kullanılan veya ‘قُمْنِ’ gibi nûn (ن) zâmirine isnat edilmiş cemî müennes emir sığası.

Misâl:

“قُمْ فَأَنْذِرْ” “Kalk ve insanları uyar.” (el-Müddessir 74/2)

‘قُمْ’ kelimesi aslında ‘قُومُ’ iken, vâv (و)ın harekesi mâkablindeki kâf (ق) harfine nakledilmiştir. ‘قُومُ’ şeklini alan kelime iltikâi sâkineyn nedeni ile vâv (و) ve ihtiyaç kalmadığı için vasıl hemzesi hazfedilerek kelime son şeklini almıştır.

Nâkıs fiiller:

Nâkıs fiillerin sonlarında bulunan vâv (و), mâkablinde bulunan harfin harekesi fetha olmadığı zaman elif (ي) kalb olmaz. Ancak bazı sığalarda bu ‘illet harfi harekesi ile birlikte hazfedilir.⁴²

Bu durum aşağıdaki sığalarda görülür:

1. ‘دَعَا’, ‘يَدْعُو’, ‘ادْعُوا’ maddelerinde olduğu gibi cemi vâv (و)ına isnat edilmiş mâzî, muzârî ve emir sığaları.

2. ‘دَعَا’, ‘يَدْعُو’, ‘ادْعُوا’ maddelerinde olduğu gibi muhataba yâ (ي)‘sına isnat edilmiş muzârî ve emir sığaları.

Misâl:

“وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍ” “O’nu bırakıp taptıkları şeyler ise, hiçbir şeye hükmedemezler.” (el-Mü’min 40/20)

‘يَدْعُونَ’ kelimesi aslında ‘يَدْعُوونَ’ iken mâkablindeki damme nedeniyle vâv (و) üzerine damme ağır geldiği için hazfedilmiştir. ‘يَدْعُوونَ’ şeklini alan kelime harekesiz kalan vâv (و) ile zamîr olan vâv (و) iltikâi sâkineyne sebep olduğundan, ‘illet harfi olan vâv (و) hazfedilmiştir.

3.1.2. Yâ (ي) Harfinin Hazfi

‘İlet harfi olan yâ (ي), ecvef ve nâkıs fiillerde kıyâsî olarak hazfedilir.

Ecvef fiiller:

42 İbn ‘Uşûr, *el-Mumtî‘u‘l-kebir fi‘t-tasrîf*, 339; Esterebâzî, *Şerhu Şâfiyeti‘bni Hâcib*, 2: 844; Ezherî, *Şerhu‘t-Tasrîh ‘ale‘t-Tavdih*, 1: 86.

Yâi ecveflerin son harfleri sükûn ile harekeli olursa ortalarında bulunan yâ (ي) harfihazfedilir.⁴³

Bu tür bir hazif şu sîğalarda görülür:

‘جَيْتُ’ ‘جَيْتُ’ 1. ‘جَيْتُ’ gibi müteharrik merfu bir zamîre isnat edilmiş mâzî sîğası.

Misâl:

“İşte şimdi gerçeği anlattın.” dediler.” (el-Bakara 2/71)

‘جَيْتُ’ kelimesi aslında ‘جَيْتُ’dir. ‘جَيْتُ’ kelimesi ‘aynü’l-fiili kesralanarak ‘جَيْتُ’ şeklini almıştır. Daha sonra cîm (ج) harfinin harekesi atılıp yâ (ي)’in harekesi bu harfe nakledilmiştir. ‘جَيْتُ’ şeklini alan kelime sâkin yâ (ي) ve sakin hemze (ء) harfleri nedeniyle iltikâi sâkineyn meydana gelmiş, bunun için de yâ (ي) hazfedilmiştir.

‘لَمْ يَزَعْ’ gibi sonu cezimli müfred veya ‘يَزَعْنَ’ gibi müenneslik için kullanılan nûn (ن) zamîrine isnat edilmiş cemî müennes muzârî sîğası.

Misâl:

“Onlardan kim emrimizden sapsa, ona alevli azabı tattırırız.” (Sebe’ 34/12)

‘يَزَعْ’ kelimesinin aslı ‘يَزِيْعُ’ dir. Yâ (ي)’nin harekesi mâkablinde bulunan zây (ز) harfine verilmiş, ‘يَزِيْعُ’ şeklini alan kelime iltikâi sâkineyn sebebiyle yâ (ي) hazfedilmiştir.

‘زَدْ’ gibi müfred müzekker için kullanılan veya ‘زَدْنَ’ gibi nûn (ن) zamirine isnat edilmiş bir cemî müennes emir sîğası.

Misâl:

“Birazı hariç, geceleri kalk namaz kıl. Yarısında kıl ya da biraz azalt, ya da çoğalt.” (el-Müzzemmil 73/2-3-4)

‘زَدْ’ kelimesi aslında ‘زَيْدُ’ iken yâ (ي)’nin harekesi mâkablindeki zê (ز) harfine nakledilmiştir. ‘زَيْدُ’ şeklini alan kelime iltikâi sâkineyn nedeni ile yâ (ي) hazfedilmiş, ihtiyaç kalmadığı için vasıl hemzesi de hazfedilerek kelime son şeklini almıştır.

Nâkis fiiller:

Nâkis fiillerin sonlarında bulunan yâ (ي), bazı sîğalarda harekesi ile birlikte hazfedilir.⁴⁴

Bu durum aşağıdaki sîğalarda görülür:

43 Halîl, *el-Cumel fi'n-nahv*, 309; Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh*, 2: 749; Fârisî, *Kitâbu't-tekmile*, 582-585; Curcânî, *el-Miftâh fi's-sarf*, 73; Saymerî, *et-Tefsîr ve't-tezkira*, 871-874; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 5: 442; Esterebâzî, *Şerhu Şâfiyeti'bni Hâcib*, 2: 702; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyeti'bni Mâlik*, 4: 313.

44 İbn 'Uşfûr, *el-Mumtî'u'l-kebir fi't-tasrîf* 339; Esterebâzî, *Şerhu Şâfiyeti'bni Hâcib*, 2: 844; Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh*, 1: 86.

1. 'نَسُوا' 'يَرْمُونَ' 'إِزْمُوا' maddelerinde olduğu gibi cemi vâv (و)'ına isnat edilmiş mâzî, muzârî ve emir siğaları.

Misâl:

“نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ” “Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu!” (et-Tevbe 9/67)

'نَسُوا' kelimesinin aslı 'نَسِيُوا' dur. Mâkablindeki kesra nedeniyle yâ (ي) üzerine ağır geldiği için damme hazfedilmiştir. Harekesiz kalan yâ (ي) ile zamîr olan vâv (و) arasında iltikâi sakineyn olduğu için, daha sonra yâ (ي) harfi de hazfedilmiştir. Son olarak zamîr olan vâv (و)'a uygunluk sağlaması için sîn (س) harfinin harekesi dammeye dönüşmüştür.

2. 'تَرْمِيْنَ' 'إِزْمِي' maddelerinde olduğu gibi muhataba yâ (ي)'sına isnat edilmiş muzârî ve emir siğaları.

Misâl:

“أَوْ لَا تَبْكِينَ مَا زَالَتْ الْمَلَائِكَةُ تَطْلُهُ بِأَجْنِحَتِهَا حَتَّى رَفَعْتُمُوهُ” (Ağlasan da ağlamasan da siz kaldırına kadar melekler ona kanatlarını açacak.)⁴⁵

'تَبْكِينَ' kelimesinin aslı 'تَبْكِيْنَ' iken mâkablindeki kesra nedeniyle yâ (ي) üzerine kesra ağır geldiği için, yâ (ي)'nın kesrası hazfedilmiştir. Harekesiz kalan yâ (ي) ile zamîr olan yâ (ي) arasında iltikâi sakineyn olduğu için daha sonra yâ (ي) harfi de hazfedilmiştir.

3.1.3. Elif (ا) Harfinin Hazfi

Nâkıs fiillerin lam'ül-fiil diye isimlendirilen son harfleri, aslı itibariyle vâv (و) ya da yâ (ي) iken mâkabillerinde bulunan harfin harekesi fetha olduğunda, bu son harf önce elif (ا)'e dönüşür, daha sonra bu elif hazfedilir.⁴⁶ Bu durum aşağıdaki siğalarda görülür:

1. 'دَعَوْا' 'سَعَوْا' 'يَرْضَوْنَ' 'يُسْعِيُونَ' 'إِزْضَوْا' 'إِسْعِيُوا' fiillerinde olduğu gibi cemi vâv (و)'ına isnat edilmiş mâzî, muzârî ve emir siğaları.

2. 'نَسَعَيْنَ' 'تَرْضَوْنَ' fiillerinde olduğu gibi muhataba yâ (ي)'sına isnat edilmiş muzârî ve emir siğaları.

3. 'دَعَوْتُ' ve 'سَعَيْتُ' fiillerinde olduğu gibi te'nis tâ (ت)'sının bittiği mâzî siğaları.

Misâl:

“فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِكِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ” “Gemiye bindikleri zaman, dini yalnız O'na has kılarak (ihlâsla) Allah'a yalvarırlar.” (el-Ankebût 29/65)

⁴⁵ Buhârî, Muhammed b. İsmâ'il Ebû 'Abdullâh, *el-Cami'u's-sahih*, thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ (Beyrût: Dâr-u İbn Kesîr, 1987), 2: 72.

⁴⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, IV, 209; İbn Hişâm, 'Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed Ebû Muhammed Cemâluddîn, *Şerhû şüzûru'z-zeheb fî m'arifeti kelâmi'l-'Arab* (Beyrût: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2006), 91.

'دَعَا' kelimesi aslında 'دَعَا' iken, müteharrik vâv (و) harfinin mâkablinde bulunan 'ayn (ع)'in harekesi fetha olduğundan, vâv (و) elife kalb olmuştur. 'دَعَا' şeklini alan kelimedeki iltikâi sâkineyn nedeni ile elif (ا) hazfedilmiştir.

3.2. Harekelerin Hazfî

'İllet harflerinin bir kelimedede bulunması ile meydana gelen istiskâli ortadan kaldırmak için, bazı durumlarda bu harflerin hazfî ya da başka bir 'illet harfine kalb edilmesine ihtiyaç duyulmadan sadece harekelerinin hazfedilmesi yeterli olmaktadır.

Vâv (و) ve yâ (ي)'dan her birinin harekesi de hazfedilebilmektedir. Elif (ا) daima harekesiz olduğundan harekesinin hazfî söz konusu değildir.

3.2.1. Vâv (و) Harfinin Dammesinin Hazfî

Dammeli vâv (و) kelimenin sonunda bulunur, mâkablindeki harfin harekesi de damme olursa vâv (و)'ın harekesi hazfedilir. Bu hazfin nedeni damme ile harekeli bir harften sonra dammenin vâv (و) üzerine ağır gelmesidir.⁴⁷

Misal:

'وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ' (Allah kullarını esenlik yurduna çağırıyor ve O, dilediğini doğru yola iletir." (Yûnus 10/25)

'يَدْعُو' kelimesinin aslı 'يَدْعُو' dur. Vâv (و) harfî dammeli mâkabli de madmum olduğu için vâv (و)'ın dammesi hazfedilmiştir.

3.2.2. Vâv (و) Harfinin Kesrasının Hazfî

'تَدْعُونِ', 'أَدْعُو' maddelerinde olduğu gibi muhataba yâ (ي)'sına isnat edilmiş muzârî ve emir sîğalarında dammeli vâv (و)'dan önceki harfin harekesi kesra olması durumunda, bu damme istiskâl sebebiyle hazfedilir.

Misâl:

'وَكَانَ يَقُولُ لِقَاطِمَةَ: أَدْعِي لِي ابْنِي فَيَشْمُهُمَا وَيَضُمُّهُمَا إِلَيْهِ' (...Peygamber Efendimiz Hz. Fâtımâ'ya, "Oğullarımı bana çağır!" diye emreder, sonra onları koklar, kucaklardı.)⁴⁸

'أَدْعِي' kelimesinin aslı 'أَدْعُو' iken vâv (و) harfine kesra ağır geldiğinden hazif edilmiştir. 'أَدْعُو' şeklini alan kelimedede oluşan iltikâi sâkineyn nedeniyle daha sonra vâv (و) da hazfedilmiş, böylece kelime 'أَدْعِي' olmuştur. Zamîr olan yâ (ي) nedeniyle mâkablinde bulunan ayn (ع) harfinin dammesi kesraya dönüşmüş, böylece kelime son şeklini almıştır.

47 Esterebâzî, *Şerhu Şâfiyeti'bnî Hâcib*, 2: 840.

48 Tirmizî, "Menâkıb", 31.

3.2.3. Yâ (ي) Harfinin Dammesinin Hazfı

Dammeli yâ (ي) kelimenin sonunda bulunur, mâkablindeki harfin harekesi de kesra olursa yâ (ي)'nın harekesi hazif edilir. Bu hazfin nedeni kesra ile harekeli bir harften sonra dammenin yâ (ي) üzerine ağır gelmesidir.⁴⁹

Misâl:

“وَسَحَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلَّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى” “Güneşi ve ayı emri altına almıştır. Her biri belli bir süreye kadar akıp gider.” (ez-Zümer 39/5)

‘يَجْرِى’ kelimesinin aslı ‘يَجْرِى’ iken yâ (ي) dammeli bir şekilde kelimenin sonunda bulunup mâkablindeki harfin harekesi de kesra olduğundan, yâ (ي)'nın harekesi hazfedilmiştir.

3.2.4. Yâ (ي) Harfinin Kesrasının Hazfı

‘تَرْمِيْنٌ’ maddelerinde olduğu gibi muhataba yâ (ي)'sına isnat edilmiş muzârî ve emir sîğalarında kesralı yâ (ي)'dan önceki harfin harekesi kesra olması durumunda bu kesra istiskâl sebebiyle hazfedilir.

Misâl:

“فَال لَهَا امْشِيْ خَلْفِيْ وَصِفِيْ لِي الطَّرِيْقَ” “Ona, “Ardımdan yürü ve bana yolu göster.”⁵⁰ dedi.”

‘امْشِيْ’ kelimesi aslında ‘امْشِيْ’ dir. Yâ (ي)'dan önceki harfin harekesi kesra olduğu için, yâ (ي)'nın üzerine kesra ağır gelmiş ve hazfedilmiştir. ‘İllet harfi olan yâ (ي) ile muhataba yâ (ي)'sı arasında iltikai sakineyn oluştuğu için daha sonra ‘illet harfi de hazfedilmiştir.

Sonuç

“Fillerde İ'lâl ve Kurân'ı Kerim'deki Uygulamaları” başlıklı bu makalede şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Sarf kaynaklarında fillerde i'lâl konusu, kalb, nakil ve hazif olmak üzere üç başlıkta incelenmiştir. Nakil ile i'lâl sadece harekeler üzerinde, kalb ve hazif ile i'lâl ise hem harf hem de harekeler üzerinde yapılmaktadır.

Vâv (و) harfinin damme, fetha ve kesrası mâkabline nakledilebilirken, ya (ي) harfinin sadece fethası ve kesrası makabline nakledilir.

Harflerde meydana gelen i'lâl uygulamalarında vâv (و), elif (ل) ve yâ (ي) harfine; yâ (ي) harfi de elif (ل) ve vâv (و)'a kalb edilebilir. Harekelerde gerçekleşen i'lâlde damme kesraya ve kesra da dammeye kalb edilebilir.

49 Esterebâzî, Şerhu Şâfiyeti'bnî Hâcib, 2: 840.

50 Beyhakî, es-Sunenü'l-kubrâ, 6: 193.

Harflerde vâv (و) , yâ (ي) ve elif (ا)'in her biri hazfedilebilir. Harekelerden sadece vâv (و) ve yâ (ي)'nin damme ve kesraları hazfedilebilir.

İllet harfleri üzerinde dammeden dammeye; kesradan kesraya; dammeden kesraya ve kesradan dammeye geçişlerin telaffuzda zorluğa neden olduğu ve bu durumun ortadan kaldırılması için ilâle ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Kaynakça

- ‘Ukberî, ‘Abdullâh b. Hasan b. ‘Abdullâh Ebû'l-Bekâ Muhibbuddîn. *el-Lübâb fî‘ileli'l-binâ ve'l-i'râb*. Tahkik: Abdülilâh en-Nebehân. Dımaşk: Dâr-u'l-Fıkr, 1995.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Huseyn b. ‘Ali. *es-Sunenu'l-kubrâ*. Tahkik: Muhammed Abdulkadir Atâ. Beyrût: Dâr-u'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâ‘îl Ebû ‘Abdillâh. *el-Câmi‘u’s-sahîh*. Tahkik: Mustafâ Dîb el Buğâ. Beyrût: Dâr-u İbn Kesîr, 987.
- Cevherî, İsmâ‘îl b. Hammâd el-Fârâbî Ebû Nasr. *es-Sihâh: Tâcu'l-luğa ve sihahu'l- ‘Arabiyye*. Tahkik: Halîl Me‘mun Şeyhâ. Beyrût: Dâr-u'l-Ma‘rife, 2008.
- Cürcânî, ‘Abdulkâhir b. ‘Abdurrahmân b. Muhammed Ebû Bekr el-Fârisî. *el-Miftâh fî’s-sarf*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1987.
- Esmer, Râcî. *el-M‘ucemu'l-mufasssal fî ‘ilmi’s-sarf*. Beyrût: Dâr-u'l-Kütübî'l-‘İlmiyye, 1993.
- Estererbâzî, Hasan b. Muhammed b. Şerefşâh Ruknuddîn. *Şerhu Şâfiyeti’bni Hâcib*, Tahkik: ‘Abdulgâfîr Muhammed b. ‘Abdulgâfîr. Kâhire: Mektebetü’s-Sekâfe ed-Dîniyye, 2004.
- Ezherî, Hâlid b. Abdullâh b. Ebû Bekr el-Vakkâd. *Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh*. Beyrût: Dâr-u'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 2000.
- Fârisî, el-Hasan b. Ahmed b. Abdülğaffâr Ebû Alî. *Kitâbu’t-tekmile*. Tahkik: Kâzım Bahr el-Mercân., Beyrût: ‘Âlemü'l-Kütüb, 1999.
- Ğalâyînî, Mustafâ b. Muhammed Selîm. *Câmi‘ud-Durûsi’l-‘Arabiyye*. Beyrût: el-Mektebetü'l-‘Asriyye, 1993.
- Halîl, Halîl b. Ahmed b. ‘Amr Ebû Abdurrahmân el-Ferâhîdî. *el-Cümel fî’n-nahv*. Tahkik: Fahrüddîn Kabâve. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Hasan, Abbâs. *en-Nahvü'l-vâfî*, Kâhire: Dâr-ü'l-Me‘ârif, ts.
- İbn ‘Akîl, ‘Abdullâh b. ‘Abdurrahmân. *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti’bni Mâlik*. Tahkik: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd., Kâhire: Dâr-u’t-Turâs, 1980.
- İbn ‘Usfûr, ‘Alî b. Mu‘min b. Muhammed Ebû'l-Hasan. *el-Mumtî‘u’l-kebîr fî’t-tasrîf*. Beyrût: Mektebetu Lubnân 1996.
- İbn Cinnî, *el-Munsif şerhu Kitâbi’t-tasrîf*. yy: Dâr-u İhyâu’t-Turâsu’l-Kadîm, 1954.
- İbn Cinnî, *Sirru sinâ‘ati’l-i-râb*, Beyrût: Dâr-u’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2000.
- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ Ebu’l-Hasan el-Ğazvînî. *Mu‘cemu makâyisi’l-luğa*. Beyrût: Dâr-u’l-Fıkr, 1979.
- İbn Hişâm, ‘Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed Ebû Muhammed Cemâluddîn. *Şerhû şuzûru’z-zeheb fî m‘arifeti kelâmi’l-‘Arab*. Beyrût: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 2006.
- İbn Madâ, Ahmed b. ‘Abdurrahmân b. Muhammed Ebû’l-Abbâs. *er-Reddu ‘alâ’n-nuhât*, Tahkik: Muhammed İbrâhîm el-Bennâ, Kâhire: Dâr-u’l-İ’tisâm, 1979.
- İbn Mâlik, Muhammed b. ‘Abdullâh Ebû ‘Abdullâh Cemâluddîn. *Elfiyetü’bni Mâlik*. Beyrût: Dâr-u İbn Hazm, 2002.
- İbn Mâlik, Muhammed b. ‘Abdullâh Ebû ‘Abdullâh Cemâluddîn. *eş-Şâfiye fî ‘ilmi’s-sarf ve’l-hatt*. Tahkik: Sâlih b. Abdulazîm. Kâhire: Mektebetü’l-Âdâb, 2010.

- İbn Mâlik, Muhammed b. 'Abdullâh Ebû 'Abdullâh Cemâluddîn. *İ'câzü't-t'arîf fî 'ilmi't-tas-rîf*. Tahkik: Muhammed el-Mehdî Abdulhayy 'Ammâr Sâlim. Medine: 'İmâda-tu'l-Bahsi'l-'İlmî, 2002.
- İbn Mâlik, Muhammed b. 'Abdullâh Ebû 'Abdullâh Cemâluddîn. *Teshîlu'l-fevâid ve tekmi-lu'l-makâsid*. Tahkik: Muhammed Kâmil Berakât. yy: Dâr-u'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1967.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim b. Ali Ebû Mansûr Cemâluddîn. *Lisânu'l-'Arab*. Bey-rût: Dâr-u Sâdir, 1994.
- İbn Sâîğ, Muhammed b. Hasan b. Sib'a Ebû 'Abdullâh Şemsuddîn. *el-Lemha fî şerhi'l-Milha*. Tahkik: İbrâhîm b. Sâlim es-Sâ'idî. Medîne: 'İmâdetü'l-bahsi'l-'ilmî, 2004.
- İbn Serrâc, Muhammed b. es-Serîyy b. Sehl Ebû Bekr. *el-Usûl fî'n-Nahv*. Tahkik: Abdulhu-seyin el-Feteli. Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 1999.
- İbn Ya'îş, Ya'îş b. Ali b. Ya'îş Ebû'l-Bakâ Muvaffakuddîn. *Şerhu'l-Mufasssal*. Beyrût: Dâr-u'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2001.
- İbnu'l-Esir, Meciduddîn b. Muhammed b. Muhammed. *el-Bedî' fî 'ilmi'l-'arabiyye*. Tahkik: Fethî Ahmed Aliyyuddîn. Medîne: Câmîatü Ummu'l-Kurâ, 1999.
- Muberrid, Muhammed b. Yezîd b. 'Abdûlekber Ebû'l-'Abbâs, *el-Muktedab*. Tahkik: Mu-hammed Abdulhâlik Azîme. Beyrût: Âlemü'l-Kutub, 1994.
- Murâdî, Huseyn b. Kâsım b. 'Abdullâh Ebû Muhammed Bedreddîn. *Tevdîhu'l-makâsid ve'l-mesâlik bi şerhi Elfiyyeti'bni Mâlik*. Tahkik: Abdurrahmân Ali Süleymân. Ürdün: Dâr-u'l-Fikr ,2008.
- Râcihi, Abduh, *et-Tatbîku's-sarfî*. Riyâd: Mektebetu'l-Me'ârif, 1999.
- Radiyy, Muhammed b. el-Hasan el-İstirbâzi. *Şerhu Şâfiyeti'bni Hâcib*. Tahkik: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd v. dğr. Beyrût: Dâr-u'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1975.
- Radiyy, Muhammed b. el-Hasan el-İstirbâzi. *Şerhu'r-Radiyy 'alâ Kâfiyeti'bni'l-Hâcib*. Tah-kik: Yûsuf Hasan 'Omer. Libya: Câmî'atu Kâr Yûnus, 1975.
- Sâmerrâî, Muhammed Fâdil. *es-Sarfü'l-'arabî ahkâm ve meânin*. Beyrût: Dâr-u İbn Kesir, 2013.
- Saymerî, 'Abdullâh b. Ali b. İshâk Ebû Muhammed. *et-Tebşira ve't-tezkira*. Tahkik: Fethî Ahmed Mustafa Aliyyuddîn. Medîne: Câmîa'tu Ummu'l-Kurâ, 1982.
- Semânîni, Omer b. Sâbit Ebû'l-Kâsım. *Şerhu't-Tasrîf*. Tahkik: İbrâhîm b. Suleymân el-Bu'aymî. Kâhire: Mektebetu Ruşd, 1999.
- Sibeveyh, 'Amr b. 'Osmân b. Kanber Ebû Bişr. *el-Kitâb*. Kâhire: Mektebetu'l-Hancî. 1985.
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebû Bekr Celâluddîn. *Hem'u'l-hevami' fî şerhi Cem'u'l-cevami'*. Tahkik: Abdulhamîd Hindâvî. Mısır: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, ts.
- Tehânevî, Muhammed b. Ali b. el-Kâdi Muhammed. *Keşşâfu istilâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*. Tahkik: Ali Dahrûc. Beyrût: Mektebet-ü Lubnân Nâşirûn, 1996.
- Tirmizî, Muhammed b. 'İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir v. dğr. Beyrût: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- Uşmûnî, Ali b. Muhammed b. 'İsâ Ebu'l-Hasan Nûruddîn. *Şerhu'l-uşmûnî 'alâ Elfiyeti'bni Mâlik*. Beyrût: Dâr-u'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1998.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrazzâk Ebu'l-Feyd Murtedâ. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-gâmûs*. Tahkik: Lecne. Kuveyt: Dâr-u'l-Hidâye, 1965.
- Zemahşerî, Mahmûd b. 'Omer Cârullâh Ebu'l-Kâsım. *el-Mufasssal fî san'ati'l-i'râb*. Beyrût: Mektebetu'l-Hilâl, 1993.